

ELS GAVATXOS A VILANANT
(1794-1795)

Per RAMON TUBAU MASET

EN, NOM, DE, DEV, SIA,

Ament que Ball Comença mon parlatament.
D. moss Traballs y Tristezas que ningú dels presi-
nts durs Antichs huy en dia s'ls & Genca & 1795.
no'an bingus present ni sentit a dir una tra-
lacio y construccio y hisencia tot per bensez lo
remir Frances lo Emperador li alsa guerra y
Nacio de Francia lo bencia y se burlaba de ell y
después hinkenta lo nostre Monarcha Rey de
Espana de alsa guerra en la Nacio de França
per ajudar anal Emperador peraque lo Em-
rador entraba ab las guerras que feya que
mortalitats pero li aparecia que com mes n
maraba mes se lin presentaben al devant

Fotografia d'una de les primeres pàgines del manuscrit

La documentació escrita referent al poble de Vilanant és escassa i poc coneguda, però un petit recorregut pels seus carrers ens traslladarà i ens farà viure uns anys ja llunyans, dels quals en són un viu i ferm testimoni les seves pedres, algunes boniques portalades i, per damunt de tot, la seva església millenària.

El MANUSCRIT està lligat en forma de llibre i les seves cobertes són de pergamí. La seva conservació és bona, tot i haver soportat el pas de 189 anys, ja que fou començat el 6 de gener de 1795.

El seu autor no és cap professional, ni tan sols –jo diria– afeccionat a la Història. La seva exposició és molt simple. Es limita a fer una explicació molt senzilla i familiar sobre diferents fets; de tota manera, cal agrair tot l'interès i esforç d'un home qui ens ha deixat un bon memorial del que ell mateix en diu: «Parlament de mos Treballs i Tristezas»⁽¹⁾.

Encara que el MANUSCRIT presenta un guió inicial a manera d'índex, amb tot, el seu contingut no manté una coherència total. Després d'explicar-nos diferents fets relacionats amb La Guerra Gran, que, en el fons, és el seu objectiu, hi afegeix unes còpies de documents oficials (decrets, ordres, memorials...) i, fins i tot, el testament del rei de França, Lluís XVI, que feia poc temps que havia estat guillotinat, acabant amb un conjunt de poesies de caire patriòtic i religiós.

El present treball està pensat principalment per donar a conèixer el pas dels GABATXOS a Vilanant i rodalia. Com que la informació del Regidor és abundant, detallada i anecdòtica, ens limitarem, en gran part, a montar una estructura que quedarà revestida pels mateixos escrits i al peu de la lletra que trobem en el MANUSCRIT.

Esperem, també, que sigui un homenatge, encara que petit, a una persona qui ens ha deixat un valuós document per la història local de Vilanant.

II

VILANANT DÓNA SUPORT A LES TROPES

El cop de guillotina donat al rei de França, Lluís XVI, el 21 de gener de 1793 frapà molt fort dintre els estaments monàrquics i eclesiàstics. Molt aviat, les tropes d'Espanya es traslladaren i lluitaren a l'altra banda de nostres muntanyes, el Rosselló, a fi d'impedir l'entrada, a casa nostra, de tota la força ideològica i aclaparadora de la Revolució Francesa.

Les nostres tropes, sota el comandament del general Antoni Ricardos, mantenen posicions, s'esmercen i necessiten ajuda, que els és donada o –millor dit– és exigida amb transport d'abastament i amb homes del Sometent.

2.1 Bagatges

El nostre Regidor, Antoni Pous, coopera en la tasca de transportar abastament a la tropa. Ell mateix ens ho explica:

«Los Treballs en aquest Mon son bastans, pera tothom se comensaren en lo Any 1793 y continuament hasta 94 y mes majorment en 95, en lo Any 93 me amolestaren ami molt, so es de anar â Baguatge que habiam de llevar la carregua partint de la Bila de Figueras que habiem de passar per al Coll del Portell que en aquellas Ocasions lo Exmo. Sr. Gl. en Quefe se llamaba Dn. Antonio Ricardos que per mando de ell los nostres Artillers Bombajaban lo Castell de Bella Gorda y peraxo abiam de pasar per al Coll del Portell y baixabem dret â Murallas y dret al Bulo que pera passar aquell gran Riu España habia gornit un gran pont de fusta que prompta eram al Bulo. La primera beguada partirem de Figueras pasarem apon de Molins dret al pont de Ricardell dret ala Bila de Massanet y pujarem en aquella Mala Montaña dret alt alas hillas (Hillas) y dret aball en un Riu y exirem en la Bila de Seret allí porti lo biatge que era de Ordi per grana per los Caballs del nostre Amantissim Reÿ de Espanya. La segona beguada bas partir de la Bila de Figueras dret al pont de Molins y dret ala Montaña del Coll del portell y dret baix â ala Bila de Morallas y dret ala Bila de Bulo y dret ala serra del Bulo que la nostra Tropa hi tenia lo acampament gran, allí vas portar ab la cabalcadura la muller de un Fusiller Bermeÿ (francès) que se anomenaba Dona Tereza Cazals y por lo treball me dona 5 Rals de Belló.

La tersera veguada vas pertir de Figueras dret â Bila Bertran y dret â la Bila de Peralada y dret â al Castell de Carmensó y dret â la Bila de Llançà y dret al Port de la Selba de Mar allí vas portar ab la cabalcadura la muller de un Ermer y per lo Treball me dona sis rals de Bello y un siguarro».

2.2 El Sometent

Eren freqüents les Ordres, que arribaven als nostres pobles, demanant i exigint, sota diferents càstics de donar suport a la tropa per mitjà del Sometent. En tenim una bona mostra en un Memorial que els Regidors de Vilanant enviaren a l'Excellentíssim Sr. Lluís de Carvajal, Comte de La Unión, qui en aquells moments tenia el comandament de les tropes. Diu així:

«Exmo. Sr.

Los Regidores del Lugar de Vilanant Crto. de Gerona puestos â los pies de V.E. con toda veneración Exponen que deseosos de Cumplir

ias Ordenes que repetidas vezes nos ha comunicado para dar providencia con la Gente que sean haptas para las Armas para hir en los Sumatenes y de la cual Gente habemos hecho Relacion â V.E. y de estos se ha hausentado Jose Genober con todos sus hijos y criados de su casa, es uno de los mas hizendados de este Pueblo y todos muy haptos de las Armas que los unos se han hido en Gerona otros en Nabata que pocas son las vezes que ban al somaten y si alguno por medio de Substitut que por ser ellos Ciudadanos se burlan de los Regidores y de sus penas que quando le mandamos alos hijos el padre responde que estan en Gerona y que si los queremos que los himos â buscar y axis pasan uno de los hijos y los Criados sens haser la contribucion â una parte ni otra siendo dich Jose Genober Complice en esto ni tampoco observa el susedicho Genober las Ordenes de V.E. que se sirbio expedir lo dia 2 Mayo de 1794, que ninguno dexase su casa bajo la pena de seis Años de Presidio que con esto se ve claramente el buen Animo de V.E. que si los hizendados se huÿen que haran los Pobres que muchas vezes handan por su necesidad, padesen hambre y todavia hacen las contribuciones y no hay razon que los acaudalados no las hagan lo qui en los toca.

Y por lo que pido que sea del agrado de V.E. mandar el dicho Josep Genober con las penas que bien vistas le sean que buelva ell sus hijos y Criados al mismo Pueblo por tener en ello bastantas casas para habitar y que haga las contribuciones que le toquen segun han mandado los Regidores y no solo las de aqui â delante sino tambien las atresadas que han hecho los pobres para ellos y sin Razon.

Fabor que espera la Justicia del Lugar de Vilanant de la Bondad hinmensa de V.E. Dios lo guarde muchos años Vilanant y Agost 20 de 1794».

El recurs tingué una bona i ràpida acollida per part de les autoritats. L'endemà mateix, dia 21 d'agost, el Comte de La Unión el passà a la Junta General de Sometents, i, pocs dies després, els Regidors de Vilanant rebien la corresponent contribució del Sr. Genober, tal com ho manifesta el següent certificat.

«Sertifiquem Nosaltres los vaix firmats que tenim rebut de Dn. Josep Genober Siurada la quantitat de 9 lliures, 18 sous y son per lo que ha declarat Sa. Exa. als 5 de setembra del present any per las justas costas de no haber contribuït en los Sumatens per al real ni personalment y salvant dret que en cas Sa. Exa. declari major Salari lo dega pagar lo sobredit Genober als dits Regidors.

Y per ser la heritat li fem lo present buÿ als 5 de setembra de 1794.

Los Regidors de Vilanant»

Un altre testimoni de l'obligació, que tenien els nostres vilatans, de reforçar a la Tropa, queda ben palès en aquesta relació dels homes de Vilanant.

«Insiguiendo la Orden que tenemos recibida de Dn. Tadeo Hermoza quien nos manda hacer Relacion de todos los hombres que haÿa en este Pueblo del hedad de 15 hasta â 40 años ÿ de hedad de 40 años hasta â 60 años.

Y así dicimos los bajo firmados que en este Pueblo no se encuentran mas que 28 que son del edad de 15 hasta â 40 años pero de estos hay de hinutiles, hocho de enfermos, dos de heridos de los balasos de los Franceses, ÿ tres de rumpidos ÿ uno que está ciego, ÿ de los sobrantes no haÿ mas que doze de Buenos por el Rl. Servicio.

Y del hedad de 40 hasta â 60 no se encuentran mas que 11, pero de estos haÿ algunos de hinutiles, que se encuentran cuatro de enfermos, 2 de Rumpidos ÿ uno que esta baldado, ÿ de los sobrantes no haÿ mas que cuatro de buenos por el Rl. Servicio.

Y por ser así la Berdad así ho firmamos ÿ sellamos con el sello del Comun hoy dia 28 octubre de 1794.-

Frcó. Casellas,	Regidor Primero.
Jaÿme Joher,	Rdor. Segundo.
Antonio Pous,	Rdor. Tercero.
Jose Ginjaÿme,	Baÿle
Pedro Farrer,	Sindico.

SEGELL.- Ayuntamiento del Lugar de Vilanant».

És precisament per aquestes mateixes dates quan el Regidor explica la seva participació i anada a Sometent. Ens ho conta d'aquesta manera:

«Lo dia 24 de Octubre de 1794 barem partir de la Bila de Figueras ÿ barem anar al Lloch de Espolla â Somatent que los Françaços ja lo acababan de hasitia que hi habia tantissim foch Rigoros que jo ho firmo en est llibre que lo rumor de la Fusilleria se sentía de dedintre de la Botiga de Joan Ginjaume, Ferrer de Vilanant. Aqui podeu considerar Germans quin grandissim foch tant etern era aquell que me aparexia que tots nos enfondavem en es Poble de Vilanant ÿ loego bingue Ordre de Dn. Tadeo Hermoza Comendant de Armes ÿ del Castell ÿ de Figueres ÿ de tot lo Ampurda que tots los homens loego encontinent vaix pena de sinconta lliuras ÿ trenta dias de Preso nos habiam de presentar ala Casa de la Bila de Figueras pera pendrer las Armas prompta pera anar â donar fabor ÿ ajuda en los pobras paisans ÿ Tropa quen mataren dos sents ÿ dos sense molts altres Ferits que ells habien enbestit desde Espolla hasta â St. Quirch ÿ hasta â St. Pere de Roda ÿ la Bila de Llançá ÿ a Culera que fou tant terrible lo llur atrebiment que se anbarcaren

las Donas de Banÿuls ab Llanxas ÿ Llauts que se desembarcaren en lo port de Llançá ÿ totas corrian â faldadas â anar â buscar Robas ÿ tot lo que los agradaba en la dita Bila de Llançá ÿ en lo dit poble de Culera totas corrent qui més podia ÿ aixis Concidereu Germans Amantissims Bosaltres que ara Beniu al Mon quinas migrañas ÿ angustias son aqueixas lo que costaba tant en la pobre gent pero molts se aconsolaben quant beheren que promptament los nostres Balents Soldats ÿ paisans los feren recular que la bentura que tingén los Patriotas Françezos que lo sol se ba culguar que de la part de Llançá ÿ Culera ÿ St. Quirch sinofos estat peraque era bespre nos en anabem â Gunÿar Banÿuls pero bona funció ferem. Y de la part de Espolla los arremblarem en un barranch ÿ en un paratge quen diuhen al Pils ÿ de la part de Llançá ÿ Culera ÿ St. Quirch los ferem recular hasta acasa den haix de Bañuls ÿ nos fou precis de recola per la falta del dia ÿ dels de España Gracias al Sr. sen mataren ÿ feriren mols pocs ÿ estiguerem de somatent sinch dias sens gonar ningun socorr que fou aquella una promptitud tant apresada abista de la perdua que prompta pasaren los Ordres per tots los Pobles que tocaren las Campanas que prompta se ajustaren tota la gen corrent tots»

III

ELS FRANCESOS A VILANANT I RODALIA

Amb bona precisió cronològica, podem llegir en el Manuscrit el fet de l'ocupació francesa. Era a finals de novembre de 1794 quan l'exercit francès estengué els seus homes quasi arreu de l'Alt Empordà, i el Castell de Figueres es lliurà a l'enemic sense cap resistència. Deixem que sigui el mateix Regidor que ens ho expliqui.

«Pero tal fou la desgracia mia que lo dia 17 de Novembre de 1794 los françezos goñaren lo acampament gran que tenia la nostra Tropa en la Ermita de la Salut, ÿ lo dia 26 del present los Françesos gonaren tots los Acampaments ÿ Batarias que tenia la nostra Tropa en Espolla Campmany ÿ al Lloch de las Escaules la bateria forta de la Creu de Puix Ferrer de la Bila de Llers ÿ la dita Bila, ÿ los acampaments de la serra de la Guarrigua de Llers ÿ Biñonet hasta acasa den Cumellas ÿ tota la serra de las embistas del Castell de Figueras ÿ lo dia 28 del present mes ÿ Anÿ se ba entregar lo Castell de Figueras ab los Françezos que de Tropa nostra de españa hi habia buÿt mil Homens ÿ mes que menos».

Ja s'ha advertit al principi que el contingut del Manuscrit no guarda massa coherència. Precisament ens trobem ara que, en unes planes més endavant, se'ns diu que el dia 20 (no el 26 com havia posat

anteriorment) es perdé el Camp del Roure de Llers. Pero allò més interessant, tal vegada, és la mort del Comte de La Unión.

«Dia 20 de nobembra de 1794 se perde lo Camp del Roura y del pla del coto y morí lo General Comte de La Unión morí de una bala quel ferí de darrera y se diu ferit del Exercit de España del Regiment dels Malicianos y prompta fugí la nostra Tropa en Gerona manat per lo Marques de las Amarillas se diu gran traïdor per España».

De totes formes, queda ben palès que, a finals de novembre de 1794, els soldats francesos es passejen, com amos i senyors, per tot l'Alt Empordà que esdevindrà escenari de tota classe de crims, robatoris i destrosses.

Castelló d'Empúries es veu ocupada per els francesos el 22 de novembre⁽²⁾. Per altra part, el Rector de Cistella ens deixà escrites aquestes ratlles en un dels llibres de Defuncions:⁽³⁾

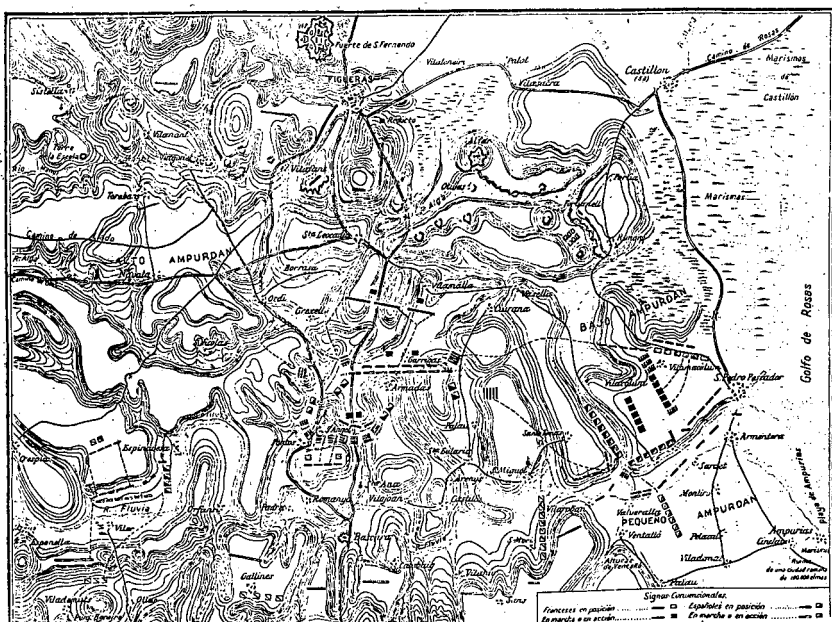
«Sebras que desde 20 de Novembre de 1794 als 12 Octubre de 1795, no pogui estar en la Parroquia per haber tingut de fugir de ella, no sols jo sino tambe tots los Parroquians per escaparnos de las mans dels Enemichs Francesos que tot aqueix temps tingueren en son poder nostre Poble».

3.1 El poble queda abandonat

Davant l'amenaça de l'exèrcit francès, foren molts els habitants que deixaren llurs cases i es retiraren a poblacions situades a l'altra banda del riu Fluvià, bona defensa i barrera natural en aquells moments. El mateix Regidor s'hi refugià⁽⁴⁾.

«Lo dia 20 de Nobembre de 1794 fou lo dia que fugirem de casa per bulguer seguir la lleï y gordarnos de los francesos.

Nos determinarem de fugir a Borrassá porque pensabem que la nostra Tropa si refermaria per aquells plans que si farian forts ab la Caballeria quant arrivarem â Borresá fou asol post beherem que tota la gent fugían qui mes podia porque nos beÿen segurs allí y nosaltres abista de axo y hanabem moltisim carregats nos determinarem de marxar que alli beherem dos noÿets y una noÿa que rodaven per aquells carrers que ploraven molt amargament que deÿan que las llurs mares los habian dexats fugint per escapar de los francesos fugirem nosaltres dret á pontos (Pontós) sens saber camí ni carrera y era bespre y quant pasabem per aquells boscos los soldats y gent del somatent que hi abia tots tiraban escopatadas porque la gent fugisen per robar ells millo las casas y Pobles com eran gent de tant llunÿ no temían â ningu ni tenían pietat ni había del balles Barcelona, Llagustera, Girona y de tots los Pobles de es encontorn menos de aulot (Olot) anamon que anaban ala Creu de Principi y ala Serdanÿa y â Basegoda y a Lliurona,

La batalla del Fluvià

ÿ com dich quant sentiam las escopatadas sentiam benir las balas ajupiam lo cap ÿ pensabem ara habem de morir per que de per tot benen balas no podem escapar ÿ ells cridavan fugiu gent que aquí son los Gabaÿts ÿ era mentida ÿ arribarem nosaltres en una casa de pages de pontos ÿ allí nos quedarem â defora al peu de un tarrabestal ÿ la casa ÿ lo tarrabestal era tot ple de soldats y gent de somaten sense los de la casa ÿ per això hagerem de jaure â defora ÿ los que dormian dalt del tarrabestal nos escompixaban ÿ nosaltres los hi deÿam nons escompixeu pero no hi hague remeÿ pero nosaltres nos conformarem ala Voluntat de Deu pensant que era precis al morir aquella nit encaÿre no era dia que tots estos hindignes ja fugiren per lo temor de los francesos ÿ lo andema la gent de la casa nos digeren entreu dintre que estareu millor que la mala gent ja son fora han menjat lo que han bolgut sens ninguna paga estigueren sis dias ÿ nos fou precis de fugir perque los gabaits ja arribaban â Borresâ nos en anarem â Camallera ÿ allí estigueren deu dias perque com la nostra Tropa lo dia 24 de dit mes ÿ anÿ se va acampar en lo pla de Bascra los fransesos no gosaban abansar no habansaban sino afins al pla de Santa Anna ÿ afins el Riu estigueren acampats la nostra tropa en dit pla quatre dias ÿ nosaltres

los portabam manteniment rebeníam per goñarnos la vida Comprabam pa blanch ala fleca de Camallera y lo poratabam alli lo beníam â paseta la lliura lo Tosíno â tres pasetas la lliura lo bi â desaset quartus la sitra las nous tres al quartu las figas secas dotse quartus la lliura las metllas sens escloveya nou al quartu las pansa â tresa quartus la lliura las prunas escaldadas â quinsa quartus la lliura la seva com al puny â tres quartus cada una los ays la cabeza mes grossa â quartu cada una al bi blanch â bint quartus la sitra los pans de municio que donan en los soldats â bintibuit quartus cadahun».

3.2 Matança de vilatans

Pocs habitants van romandre a Vilanant i pobles veïns, en general, serien persones ja grans o bé massa confiades i que no esperaven cap mal tracte de part dels francesos. Amb tot, els crims i assassinats es cometeren malauradament. Llegim a continuació com el nostre Regidor ens ho manifesta amb gran vivesa.

«Aca nostra hi queda la padrina Tereza peraque digue que no la matarian porque era bella que tenia de Edat buitantasis Años y mesos pero ella se queda porque una behina que hi habia alli al costat de Casa que eran masobers de Josep Rodeja ps. y ella se anomenaba Sibina Bilamajor (?) y Prim Ballmajor son marit. Com dich se queda y no lin resulta altra cosa sino que promte que los Patriotas entraren en lo Poble li pregueren los diners que tenia que los hi prengueren en presencia den Matheu Llorencí alli devant de casa del Ferrer de dit Poble es verificá lo dit Mateu Llorencí que behe tot aixó que behe quina bosa li pengueren abista de la informacio del dit Matheu Judico jo que li prengueren tres centas lliuras en or es veritat que se queda per guardar â casa pero si queda per pochs dias hi estige desdel dia 20 de Nobembra de 1794 afins el 15 de gener de 1795 que lo dia 14 de Gener succehi una desgracia en lo Lloch de Llado que hi entraren en lo present dia antes de dia ja lo tingueren enrondat mataren los sentinellas que hi habia apartadas del Poble, porque no donasen abis en lo dit Poble, la causa fou de matar los sentinellas y la gent del Poble, que com sabian y beyan que los Francezos Bombajaban â Rosas y era una nit tant obscura de grandissima fosca y fret que nababa y glasaba tantissim me apareix y judico que los Dimonis los abian de llevar per fer aquella funsio no fou lo Lloch de Llado sol aquella nit, sino que fou en lo Lloch de Sistella, y en Snt. Llorens de la Mugua, en Snt. Llorens mataren tanta Gent com hi trobaren. En lo Lloch de Sistella ni mataren sis porque penso que sen deixaren per cansats porque no ni habia mes, En lo Lloch de Llado ni mataren tants com bulgueren que hi habia Casa que Pare y Fill eran mors lo un al costat del altre los pobres tingueren abis de un nayet que estaba acasa den Pera Burjo pages del Terme de Llado y lo noihet senti alli un poch antes de dia un enrraonament y

comprengue lo noihet que lo parlar que feian no era español prompta se determina de anar corrent â donar abis en lo Poble cridant y dient Germans fugim que som perduts que los Francesos son aqui que benen del custat del Lloch de Cabanellas pero com era al dematí la gent molts se estaban en lo llit descansant alguns ni hage de llevats pero foren poch de estos ne escaparen alguns de los altres que eran al llit tambe fugien mitg bestits, pero de aquells non escaparen guaires los uns eran mors per los carrers los altres per los Orts los altres per los aulivets y Camps, altres hi va haver que se arrimaren ala voluntat de Deu â no moures de casa vehent y sentint del modo que los mataben per la Plasa y corrents y per las Casas, Mon Carissim Cuñat Llorens Font y Ma Mare Sogre, y mon nabot Joan y ma naboda Maria, Fills del dit mon coñat, se determinaren de no fugir, arrimats ala voluntat de Deu per morir, y Grancias â Sr. nols mataben los feren moltes amanasas de matarlos dientlos trau lo ergan sino te mato ells los donaren los diners se lin portaren tot lo quels agredá se lin manaren la mula tot aixó feren los primers que hi anaren loego de ser fora aquells ja ni pujaren altres dien loego vamos trau lo erjan sino te mato, los Pobres los feian de resposta ja han bingut altres que los hi habem donat, los endemoniats deian matemlo que aquest ha fet foch contra nosaltres lo pobre respongue Señors si bolen beurer y mengar de vona guana tot quant tinch pero en ma bida he tinguda arma per fer foch contra de bosaltres alli devant de ell li engeguaren una bota abun cop de pistola sen portaren lo bi que bolgueren y lo altre se besá pero Gracias al Sr. no los mataben y que cosa tan arrososa fou aquella de los endemoniats Nacionals francesos ô que desgracia matar Pare y fill tots en una casa se explica en beritat tot lo numero que mataben del dit Lloch de Lladó sense los furestes que hi habia de somatent per adjutori del dit Poble tot lo numero son 57 entre los del Poble y furasters que hi habia de somatent per gordar lo dit Poble.

Quan los Francesos agueren feta esta funcio de est dalt dit retiraren de St. Llorens y de Sistella y Lladó dret â Figueras y quant pasaren em lo Lloch de Vilanant mataben la mia habia que se anomena Taresa Pous y Costal filla de Silvestra Costal de Pera y tambe mataben unatal Magdalena Monrrós y tambe mataben unatal Magdalena Soler filla de Terradas y tambe mataben unatal Sibina Fort y Pifarrer esta la mataben al cap de dos ôtres dias que los francesos foren al poble perque la vona de la dona ja habia fugit per lo temor de los francesos se habia retirat en una Eretat que es den Guinart de Salrrá que se anomena casa an arrofât del Terme de Trabaus alli se habia retirat ab las criaturas y una poca de roba pero son marit hi ana molt desetinat y li digue bamus â casa sens temor y la pobra sen torna â casa al cap de dos ô tres dias que fou acasa los francesos hanaren en lo poble y la beheren la feren seguir ab ells quant foren alli hont los aparague penso jo y judico que la bolian forsar y ella no ho bolia y per aixó jodico que la mataben».

3.3 Pillatge

No solament seran els soldats francesos o gent estranya que es dedicaran a saquejar les cases abandonades, són alguns dels mateixos vilatans que, havent-se quedat o bé havent retornat al poble, es dedicaren al pillatge. El Manuscrit posa fins i tot el nom i cognom d'aquestes persones.

«Narcis Font de esta feta alsa molta fama ell dexá la lleÿ de Deu per replegar molta bianda causa la mort â sa muller (Sibina Fort i Pifarrer esmentada últimament) y se dona ab la lleÿ falsa pero altrás ne trovarem tambe de una poca de fama los asentare perque al tingueu presents y nous fieu de llurs paraulas que un abisat ne bal do es abis molt agedable.

Tambe un tal Miquel Barges que es home de exa fama primerament fugi y deixa sa casa y sos Bens per seguir la Lleÿ de Deu y molt abiat se cansa sen torna en la sua casa, per replegar los Bens de los demes y seguir la Lleÿ del Diable y enbia prompte ala sua muller que tornas ab la familia acasa dient no tinguas temor de los francesos no toquen persona nada que los tinch per vona gent nos guaudirem de la bianda repleguarem tantissim de gra oli y roba y mobles de los tontos que an fugit y nos farem richs ab llurs biandas nos han deixats los camps sembrats no patirem ab tanta bianda.

Tambe un tal Josep Ginjaume es home de aixa fama, peraque habia de donar llum â donat fum tenia puesto de Bâtlle ha deixat la Lleÿ de Deu y seguí la Lleÿ del diable repleguant ferro gra oli y tot lo que â pogut per ferse rich en sa casa.

Tambe un tal Joan Fort es home de molta fama ba fugir de los Guabaÿts y moly prompte se cansa peraque lo Dimoni lo temptá de tornarsen en sa casa era un pobre de Jesuchrist y promte fou poderos de bianda replegua tot quant pogue de casa de aquell y laltre pero ja Deu lo â paguat de las mofas que llensaba alos que se arriscaban â perdre la bida anaban â buscar molta cosa que los habia quedat de bianda y roba en llur casa per alimentarse ells y llur Familia que molt vé los nesositaba y anaban ala nit per guardarse de los Francesos rars que de dias se estaban al Poble y ala nit se retiraban entre Binyonet y Bilafant que allí tenian lo Acampament molt gran, pero aquell desetinat molts mofas los llansaba dienlos ja bos replegarem lo Blat ja que habeu fugit de vostra Cosa encare no pasaren dos mesos que los fou precis de benir â España â demanar caritat pe amor de Deu acasa de aquell y altre ja se habian benut y guastat tot lo que habian robat.

Tambe un tal Josep Arquer ô Albaña es home de molta fama de Blat Oli Gra ni Bi de tot aixó necesitaba pero ab poch dias se feu rich anant â robar per las casas sempre tindre per present que lo dia 20 de Nobembre de 1794 molta desgracia causa fugirem tots de nostras

casas y ell molt prest se ni torna tenia Bandera de Nacio en la finestra que així ô mana llur General que tots los que tinfran Bandera â llur casa no los fassian ningun daný ell robaba y feyâ traurer tot lo que anaba robant tenia la gent lloguada cadahun ab son animal prestament tot ô ba traurer ab molt gran atrebiment y prompte sen bingé â España já lo beýem lo homa Balent».

IV

LES CONSEQUÈNCIES DE LA GUERRA

El pas dels francesos per casa nostra es notà fortament tant entre les persones com en cases i edificis.

Els nostres pobles, que venien enregistrant un eufòric i bon desenvolupament demogràfic i econòmic durant el segle XVIII, reben una forta ensopegada en la lluita contra els francesos. Prova ben palese d'aquesta eufòrica són els augments que experimentà la població de Vilanant que, de 191 habitants l'any 1718, passà a 391 habitants durant l'any 1787. També dintre del mateix període, el poble veí Cistella augmentà de 187 habitants a 419 h.⁽⁵⁾ La bona marxa econòmica es reflexa en les reformes i millores de cases pairals i del principal edifici del poble, l'església. Cistella porta a cap l'ampliació de la seva antiga església romànica, deixant-nos com a relíquia solament la façana amb la seva valuosa portalada. Aquesta ampliació és feta durant el segon quart del segle XVIII. Amb motiu d'una recent restauració, quedaren al descobert aquestes dates: 1730 sobre l'arc del presbiteri i 1741 a la llinda de la porta que dona accés al campanar.

La millenària església de Vilanant també va veure alguna reforma per aconseguir més visibilitat sense que se'n ressentís la seva primitiva estructura. Sobre la llinda de la porta de la sagristia hi podem llegir la data de 1731.

4.1 Pèrdues humanes

En el Manuscrit hi trobem una relació dels pares de família i de famílies enteres que desaparegueren. Aquesta relació fou enviada al Governador de Girona a fi de quedar exemptes de la contribució del Cadastre davant la gran penúria econòmica.

Els pares de família morts foren:

«Nombramiento de los Padres que se han muerto habiendo quedado sus hijos ô hijas con sus madres ô habuelas:

Bantura Casellas	1
Banet Sabadí	2
Josep Sabadí	3
Joan Coll	4
Josep Horts	5
Rosa Barges	6
Salvador Casellas	7
Josep Nabot	8
Silbestra Nabot	9
Pera Noguer	10
Francisco Xibecas y Poch	11
Batista Costa	12
Narcis Dols	13

«Familias ô Casas que no ha quedado ninguno que todos se han muerto:

Joan Guzinyer	1
Magdalena Monrros	2

Hemos hecho este Nombramiento por que hya lo ven que nos an remitido la Orden mandandonos que hemos de pagar la Contribucion de Catastro hemos hecho un memorial muy prompto Recurriendo â el Exmo. Sr. Gobernador de Gerona».

Aquest memorial, tot i que és un bon testimoni, no dona el nombre aproximad de morts o desapareguts a Vilanant. Una bona font, per obtenir una xifra més aproximada, podria ésser L'Arxiu Parroquial de Vilanant, però, malauradament, fou destruït ja aleshores, cosa que tornarà a repetir-se durant l'última guerra de 1936-39.

De la pèrdua dels llibres parroquials en parla un certificat del Rector de Vilanant, que diu així:

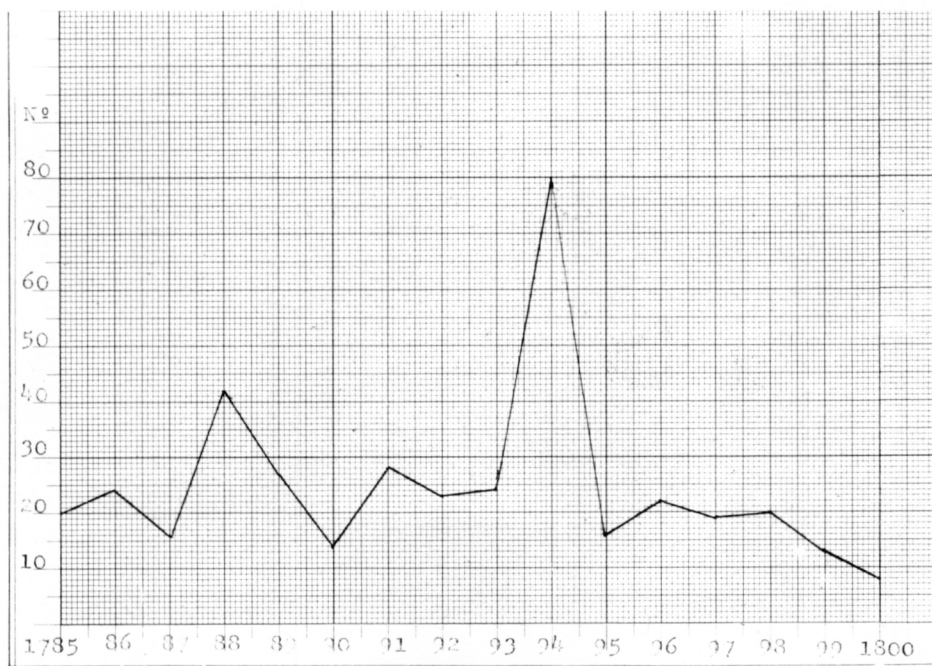
«Certifico jo lo baix firmat que en la primera guerra ab los Francesos se perderen los llibres de Cura dela Parroquia de Sta. Maria de Vilanant del Bisbat de Gerona...

...hac die 20 mensis Decembris anni 1824.⁽⁶⁾»

L'Arxiu Parroquial de Cistella ens ofereix la possibilitat de fer un petit estudi comparatiu, que és una parròquia veïna, la qual, segons els Cens de Floridablanca, comptava amb 419 habitant a l'any 1787. Vilanant tenia quasi la mateixa població, 391 habitants⁽⁷⁾.

Mirem, doncs, qué va passar a Cistella. És el mateix Rector, Francesc Miró, qui ens ho explica:

«Sebras que desde 20 Nobembre de 1794 fins als 12 octubre de 1795 no pogui estar en la Parroquia per haber tingut de fugir de ella

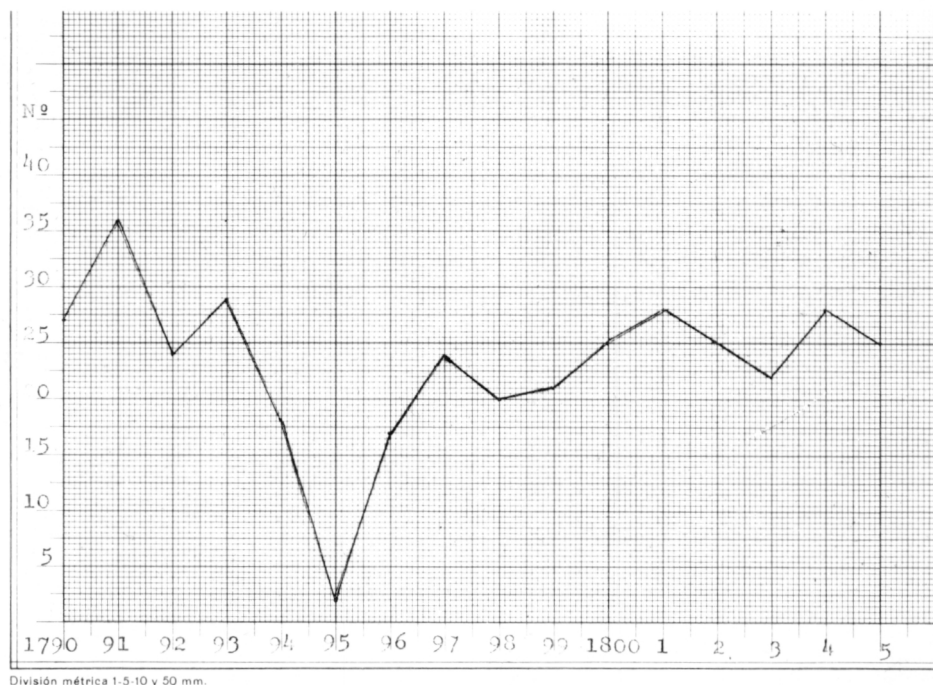

Òbits de Cistella - 1785-1800

no sols jo sino també tots los Parroquians per escaparnos de las mans dels Enemichs Francesos que tot aqueix temps tingueren en son poder nostre Poble destruhint en ell casas e Iglesias. Per lo que de dits mos Parroquians ne moriren molts en varios Pobles de la Provincia en que se habian refugiat los ovits dels quals no son escrits en est Llibre per ser molts (pues faltan cerca de la tercera part de la Gent entre grans y xichs) y haber mort en diferents paratges; pero la major part fou en Bañolas; y aixi perque consti a mos successors lo motiu de no encontrar ovit algun de tot aquell temps, ho firmo en Cistella als 13 octubre de 1795.

Vere Franch Miró Rt.⁽⁸⁾

Cistella sofreix, com tantes altres poblacions, una forta baixa en vides humanes. Es tracta d'una tercera part de la població, que no

Naixements de Cistella - 1790-1805

retorna a casa seva, però repassant els llibres de l'Arxiu Parroquial es pot constatar el gran nombre de defuncions durant l'any 1794. Foren 81 els que moriren entre albat i adults.

Tot plegat ens porta a la lògica conclusió que la població de Cistella quedaria reduïda a un 50% després de la retirada dels francesos, cosa que tingué una natural i forta incidència en la natalitat passant d'una mitjana de 25 naixements a 2, durant l'any 1795.

Realment, els efectes de la guerra es feren sentir amb gran duresa sobre la població, els estralls demogràfics foren molt considerables, i el resultat fou la desaparició d'un gros potencial humà en els nostres pobles i en tota la comarca de l'Alt Empordà.

4.2 Destrucció de cases i edificis

L'autor del Manuscrit, pel fet d'ésser Regidor assolí un coneixement molt precís de les diverses gestions de l'Ajuntament.

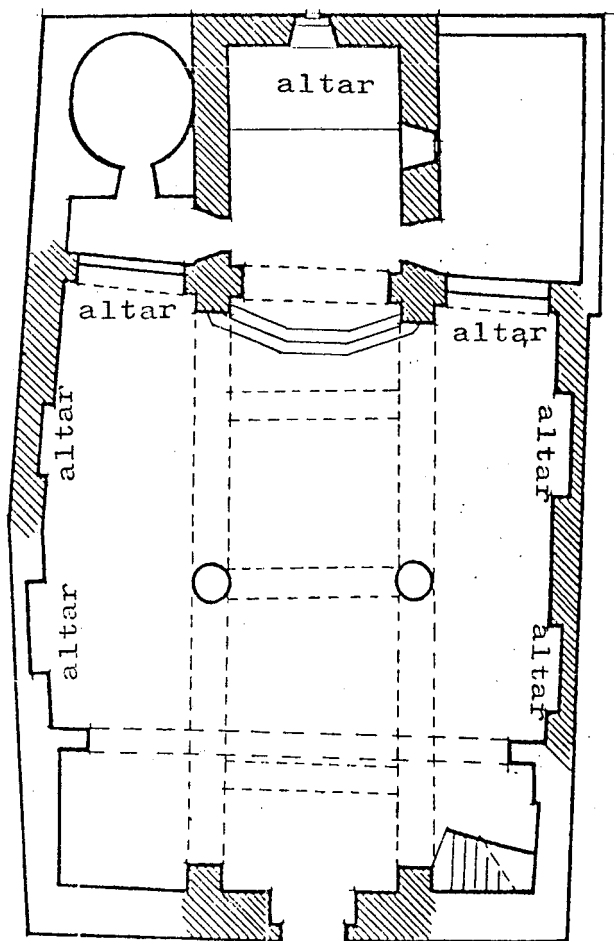
De la mateixa forma que ens deixà una relació de persones desaparegudes, també ho feu amb les cases que sofriren desperfectes. El recompte està encapçalat amb eixes paraules:

«Nombramiento de las Casas derruidas que no hay ninguno que les habite por haberles descubiertas ô ensendidas los Franceses y faltando haberas y faltando sus propios dueños que les habitaban para componer â ellas.

1. La Casa noba del Corral den Genober
2. La Casa unida de la heretat de Genober del mas Puix
3. La heretat de la Serra de Genober
4. El manso de Coll de jou de Miquel Poch y Xibecas.
5. El manso de Pera Coll
6. La casa de Hisidro Llistoella
7. La heretat del mas furtia den Batlla de Llers
8. La casa den Portell
9. La Riba del Sr. Pera Falip y Trascó
10. Manso huriell den Nabot
11. La Casa del molí de Jp. Rodeja
12. El manso Roca den Guilla
13. La casa de Josep Horts
14. La casa del Sr. Marques de est poble Conde de Haranda
15. La casa de Ramon Barges
16. La casa de Handreu Geli
17. La casa de Pera Farrer
18. La casa de Joan Font.
19. La casa de Magdalena Monrros
20. La casa del Sr. Pera Falip y Trascó
21. La casa de Bantura Casellas
22. La casa den Gepinas de Terradas
23. La casa de Pera Farran
24. La casa den Gadilla de Llers
25. La casa del Rebnt. Sagristá»

L'edifici de més relleu és, encara avui, l'església millenària i no s'escapà del mal tracte dels francesos. El Regidor així ho manifesta al final del seu relat sobre els diferents llocs lliurats pels enemics el dia 7 de setembre de 1795.

«y de tots estos Vilanant es al que se recordara mes de los Gabayts la primera es al aber destrosada la Yglesia que hy habia set Altars molts hermosos y quatre Banderas y dos ganfanons y una Calaixera dins la Sagristia ab molts calaixos que hi tenian las bestidures de â part que no hi abia ningun poble en est ancontorn mes

Planta de l'Església

ben probeit de Bestits pera dir misa que â Bilanant y habia dos bordons de plata y ansenses de plata y capseta de plata y dos Calzes de plata y un de or al de or lo trageren y un bestit dels millors als de plata y quedaren y habia sinch campanas duas de molt grosses y habia Rotllus que hi abia quinze campanetas y habia una Custodia la mes ermosa de aquesta terra.»

En el plànol de l'església es poden situar molt bé els llocs dels set altars esmentats.

Realment, si les pèrdues humanes foren molt considerables, no ho foren menys les destroces urbanes, i els seus danys es repararen després de llarg temps i amb força penúria.

EL POBLE ES RECUPERA

És a partir de la retirada dels francesos, quan els nostres pobles tornen a omplir-se i gaudeixen amb les tasques de recuperació.

Encara que el tractat de pau i amistat –PAU de BASILEA– havia estat firmat el 22 de juliol de 1795, les tropes franceses van romandre a les nostres terres una llarga temporada, fins a final d'estiu. Seguim el Manuscrit:

«Lo dia 7 de Setembra de 1795 entre 9 y 10 oras del matí los Francesos baren entregar lo Castell de Figueras en lo Reÿ de España y lo dia 6 del pr^{nt} mes y anÿ entregaren los Francesos la plasa Castell y Fortí de Rosas y tots los Pobles y Bilas que tenian en llur poder Comensant â Culera, y Llansá, al Port de la Selva de Mar, la Selva, Cadaques, Rosas, Castelló, Sant Pera Pescador, Vila Rovau, Urriols, serca de Medinÿa, cerca de Snt. Marturia de Bañolas, la Bila de Besalu, Sant Farriol de Besalú, al Lloch de Mayá, Sagaro, vila de Miras, al Lloch de Lladó, Sant Martí sa Serra, â la Sirera, cerca del Lloch de Lliurona, a la Creu de Principi, Camp Brodon, la Bila de Ripoll, la Bila de Muÿó, la Plana de Serdaña, y la Biscaÿa y la Ciutat de Pablona, â Set Casas, â Albanÿa, Sant Llorens de la Mugua, la nostra Señora de Fau, la Bila de Masanet, al Lloch de las escaules, Buadella, Camp Manÿ, la bila de la Jonquera, al Lloch de Espolla y de tots estos Vilanant es al que se recordara mes de los Gabaÿsts».

Quatre mesos més tard de la firma del tractat de pau, la notícia es fa pública a Vilanant.

«Lo dia 30 de novembra de 1795 se publicaren las paus concluidas entre al Reÿ Nuestro Sr. y la Republica Francesa en la Plasa Rl. (Real) de Vilanant en Testimoni de Francisco Almar y Andreu Geli».

5.1 Reorganització social

Una de les primeres mesures socials, que trobem reflexades en el MEMORIAL, és la proposta de nous Regidors.

«Propuesta de Regidores del Luguar de Vilanant que hacen los actuales de el año 1795 para los que han de servir por dichos Empleos por el año 1796 que son los siguientes:

Regidores primeros.

Raÿmundo Canela Labrador.– De edad 53 años, no ha tenido Empleo.

Josef Ripoll Labrador.– De edad 47 años, no ha tenido Empleo.

Regidores segundos.

Narciso Busquet de las Casas novas Menestral.- De 20 años, no ha tenido Empleo.

Antonio Llovet de las Casas novas Menestral.- De 40 años, no ha tenido Empleo.

Regidores terceros.

Joan Llistuella Menestral.- De edad 25 años, no ha tenido Empleo.

Pedro Pifarrer Menestral.- De edad 30 años, no ha tenido Empleo.

Y por ser así nuestra voluntad así lo firmamos y sellamos nosotros Antonio Pous Regidor y Pedro Ferrer Sindico por no haber ninguna otra Justicia en dicho Pueblo hoy a los 10 de octubre de 1975.

SEGELL.- El Ayuntamiento del Luguar de Vilanant».

5.2 El retorn dels capellans

«Lo dia 14 de Octubra de 1795 ba arribar al Sr. Francisco Faixeda, Domer de la parroquia de Vilanant y lo dia 15 del present ba dir misa y Benehí la higlesia y lo semantiri y benehí la pica y aigua veneita y digue la misa molts dias ab un tros de teula encomta de faristol y los candeleros eran de canya y lo altar era un tros de fusta Daurada y un Sant CHristo petit y 4 estampas».

«Lo dia 18 de Gener de 1796 bení lo Sr. Joseph Rabaseda Fill de Bidreras, Sacristá de Vilanant.»

5.3 Equipament de l'església

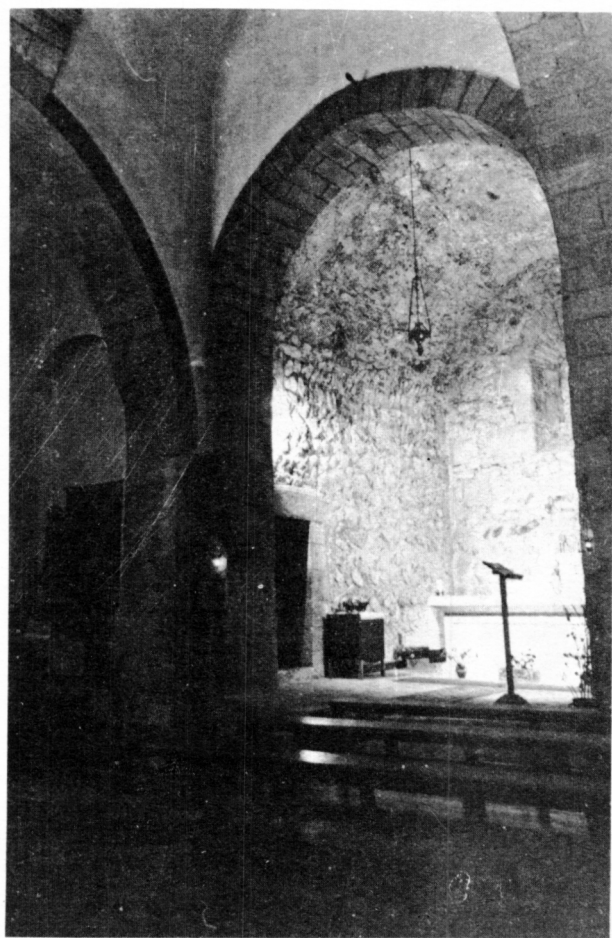
La forta estructura millenària de l'església, que havia quedat totalment desmantellada i orfa de tota ornamentació, molt aviat tornarà a ésser equipada.

«Vuý dia 23 de may de 1796 se va posar lo Altar major en lo Lloch de Vilanant en la Yglesia Parroquial de dit Lloch es petit y usat que lo comprarem en lo Combent del Carme que era anomenat lo altar de Sant Albert en dit Combent de la Ciutat de Girona lo comprarem y lo matex temps ferem fer la nostra Patrona nova que es Santa Maria de Vilanant en dita Ciutat de Girona lo altar sol sense nostra Patrona va costar sent Lliuras endaurat y bell».

«Lo dia 12 de Abril de lany 1797 portaren lo Sant CHristo gros que es estat del Lloch de Furnells que ells nom feian ninguna serbitut que era vell sens eser pintat y lo Señor Doctor Joan Genover lo demana en al Illustrissim Sr. Bisba de Gerona y fou manat loego que los de Furnells entregasen lo Sant CHristo a dit Sr. Dr. Genober, Rebnt. y ell

L'Església abans del 1936

Estat actual del Presbiteri

loego lo feu encarnar y pintar y dit dia de lo dalt dit que era lo dijous Sant prompte lo posarem al muniment y dit dia tot junt tambe portaren la urla (urna) feta y composta en la Ciutat de Gerona nova que la feta fer lo devot Doctor en medicina Jauma Pujadas fill del Lloch de Vilanant en gastos y despesas suas diu que li ha costat 30 lliures».

Amb els anys l'església anirà vestint-se amb nous altars i tota una decoració de caire barroc molt poc adient amb les seves parets i estructura primitiva.

Caldrà el pas d'una nova guerra (1936 1939), en la que quedarà, altra volta, totalment desmantellada.

La destrucció total dels set altars i la desaparició ornamental, encara que valuosa, han permès fàcilment de posar al descobert grans panys de paret on hom pot contemplar les pedres millenàries i la perfecta construcció de paraments en «opus spicatum» o espina de peix.

5.4 Demanda de suport

Poc a poc, els nostres pobles recuperaren la tranquil·litat enmig de gran penúria i amb moltes dificultats. La difícil situació és ben palesa en diferents documents dirigits a les autoritats tant civils com eclesiàstiques per aconseguir algunes ajudes econòmiques o quedar exempts de les contribucions.

Concretament, els Regidors de Vilanant enviaren al Governador de Girona un memorial o súplica, el dia 10 de febrer de 1796, exclamant-se «con toda humildad y veneración» Però en aquesta ocasió, no tingueren resposta gaire afalagadora. Vegem quina és la contesta.

«Señores Regidores de Vilanant el Exmo. Gobernador no decreta eses memoriales sobre absolución de pago de catastro que para ello es solo el Reý por cuya gracia podran acudir a el y el entretanto se suspendra la discreción oy 11 de febrero 96.– Josef Puig, Secretari».

Altra mostra de la lenta recuperació i falta de mitjans la dona el Rector de Cistella, encara que uns anys més tard, en una súplica que dirigeix al Bisbe amb aquestes paraules:

«El Cura Parroco y los Obreros de la Iglesia Parroquial de Cistella con la mas respetuosa veneración a V.S. esponen: que los Franceses en las ultimas guerras profanaron de tal modo esta Parroquial Iglesia, que echaron por tierra y quemaron todos los Altares, y destrozaron todas las Santas Imagenes, que para reparar un tanto estos daños, el pueblo ha gastado grandes sumas para ponerla en estado decente para celebrar en ella los Santos Misterios, sin que para ello haia molestado a V.S. ni pedido ningun auccsilio como a participe de la mitad de la Primicia; pero como por razón de las malas cosechas, y contribuciones se miran imposibilitados de poder recoger limoznas de sus vecinos para hacer algunos reparos necesarios de la misma y construir algunas

imagenes en el Altar Maior, que se ha hecho nuevo: Suplican con el maior rendimiento se sirva mandar la limozna bien vista a V.S. para dicho efecto. Gracia que esperan del zelo y bondad de V.S. Cistella a 25 Marzo de 1833.»⁽⁹⁾

VI

LA VIDA VILATANA

No tenim massa proves testimonials per endinsar-nos en el que seria la vida casolana, familiar i social dels nostres pobles.

De totes maneres, els supervivents de la Guerra Gran, a Vilanant i rodalia, tot fa suposar que es desenvoluparien dintre d'un marc ple de senzillesa, monotonia i moltes privacions, suavitzat, tal vegada, per tot un entorn bucòlic, recordat i enyorat en els nostres dies.

Un inventari portat a cap a casa del mateix Regidor ens assabenta de com la vida casolana no estava envoltada de masa comoditats i satisfaccions.

«Esta rebista se esfeta en ma casa lo dia 4 de desembre del any 1797.

Ferru ... uns cramaïers unas llevas dos ollas una de grosa la altra
petita dos llums una pala del foch una arrella y arada
gornida un rasclet tres aradas un tramach dos magalls de
escarpell un cabic unas estanallas un martell un pudaï deu
destrals un magayet de escatir una raspa un rascla dels
marges una romana.

Esto suma 19 lliures

Aram ... una marmita dos parols un de gros altre de petit una payella
una casa una triadora un mallal un farrat un escalfador.

Esto suma 21 lliures

Fusta ... una pastera de tumul ab son caixo una arca sis caixas dos
taulas cada una son caixo un banch de espatlles un escon
del foch un almari

Esto suma 67 lliures

Butam ... teniam per desaset votas una tina de catorsa carregas buit
samals una mitja vota tres coblas de banchs de llits ab las
pots que hi necessitan tres pots sorteras unas alvarguas un
picoti un corta un anbut dos cadiras dos escambells un
brasol.

Esto suma 59 lliures

Gra ... vuit corderas âpreu de 7 lliures cordera

Sal ... Mitja fanega 1 lliure 17 sous ^(?)

Llauto ... quinsa furquillas y quinsa culleras un candellero.
Suma 2 lliures

Tarrisa ... dotsa plats una plata una anbut dos cosis un de gros altre
de petit una tramostera una sitra una gibella buit casolas
tres guarbells un sadaz
Esto suma 7 lliures

Oli ... tres mallals ...suma 15 lliures

Bi ... dotsa botas de vo. suma 5 lliures la vota.

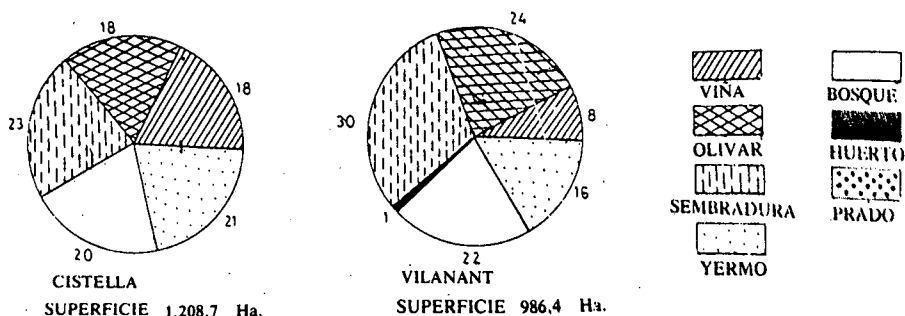
Figues ... quatre arrovas â 8 lliures al quintâ

Bidra ... una guarrafa tres porrons dos gotes tres ampollas 15 sous ^(?).

Rova ... tres llits gornits dos flasadas tres burrasas dotsa llansols
desabuit camisas tres estovallas una tovallola tres cuxins
gornits sis tovallons unas faldillas de estamenya blava una
de estamenya negra un gipo de xamallot altre de negra un
devantal blau una mantallina.
Esto suma 85 lliures».

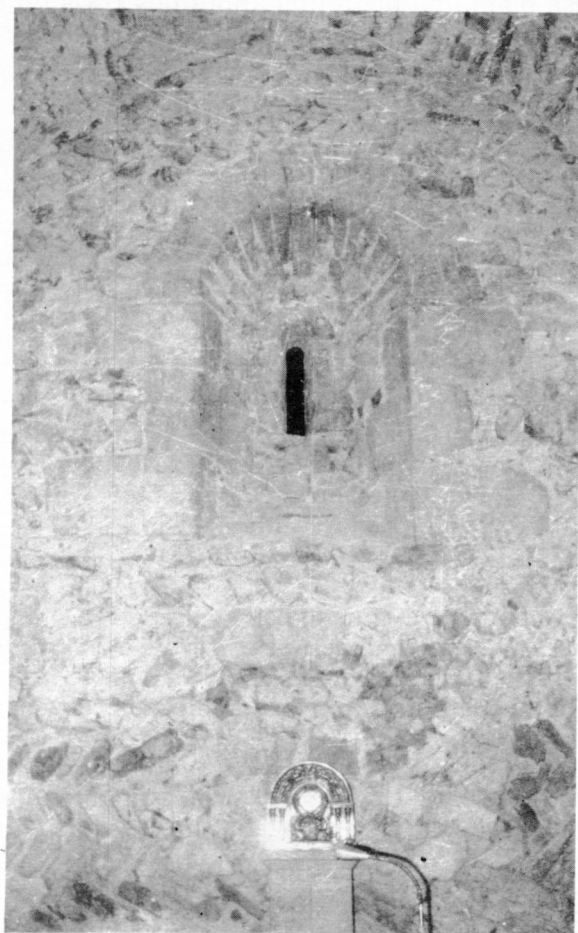
Aquest era el parament de la casa del nostre Regidor i que, sens dubte, és una mostra viva, amb petites variants, del parament de tantes altres cases dels nostres pobles.

El món del treball es movia fortament encerclat per les tasques del camp. En un cadastre de l'any 1859-62, trobem a Vilanant una superfície total de 986, 4 Ha.⁽¹⁰⁾.— Un 30% destinat a cereals, un 24% a olivar, un 8% a vinya i un 1% a hortalisses. La part restant no era de cultiu i simplement la cobrien el bosc o estava erma.

Gràfic del cadastre de l'any 1859-62

La vida camperola, doncs, mantenia el ritme monòton del cultiu, recapte i collita dels tres elements de vida –bàsics i tradicionals– a fi d'assegurar-se el pa, vi i oli de tot l'any.

Finestral de l'Altar Major

NOTES

- (1) POUS, Antoni.- *Manuscrit Vilanant*, 1794.
Tots els escrits, que es trobaran entre cometes, són extrets literalment del manuscrit, mentre no hi hagi altra indicació.
- (2) COMPTE, Albert.- *El municipi de Castelló d'Empúries en la transició de l'absolutisme al règim liberal*. Annals de l'Institut d'E. E. Figueres, 1979-80.
- (3) Arxiu Parroquial de Cistella. Llibre 2 d'òbits, foli, 265.
- (4) *Varis autors «Campañas en los Pirineos»*. Servicio Histórico Militar. Madrid.- 1954 (Tomo III, Vol. II, pag. 177).
- (5) «Vezindario general de España» Madrid Bibli. Nac. ms. 2274, a 1717.- Cens de Floridablanca «Censo español executado de orden del Rey, etc. en el año de 1787».
- (6) Arxiu Parroquial de Cistella. Documents sense classificar.
- (7) Cens de Floridablanca: op. cit.
- (8) Arxiu Parroquial de Cistella.- Llibre II d'òbits, pag. 265.
- (9) Arxiu Parroquial de Cistella.- Documents sense classificar.
- (10) ARMENGOL, Dolors.- *La agricultura en el Alto Ampurdán a mediados del siglo XIX*. Annals de l'Institut d'E. E. Figueres, 1979-80.

ÍNDIX

I	INTRODUCCIÓ	173
II	VILANANT DONA SUPORT A LES TROPES.....	175
	2.1.- Bagatges	
	2.2.- El Sometent	
III	ELS FRANCESOS A VILANANT i RODALIA.....	179
	3.1.- El poble queda abandonat	
	3.2.- Matança de vilatans	
	3.3.- Pillatges	
IV	CONSEQÜÈNCIES DE LA GUERRA.....	185
	4.1.- Pèrdues humanes	
	4.2.- Destrucció de cases i edificis	
V	EL POBLE ÉS RECUPERA.....	191
	5.1.- Reorganització social	
	5.2.- El retorn dels capellans	
	5.3.- Equipament de l'església	
	5.4.- Demanda de suport	
VI	LA VIDA VILATANA	196